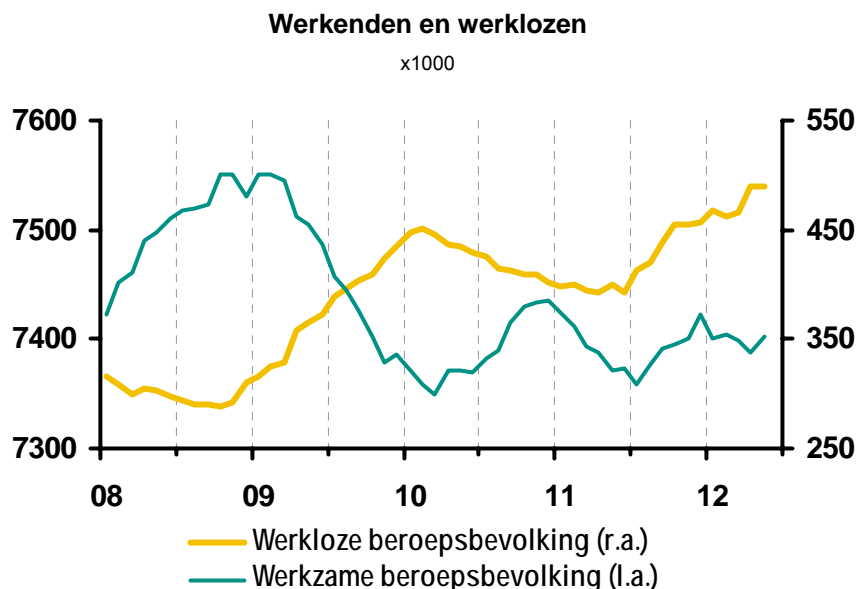

Nederlandse economie in zicht

Stijgende werkloosheid

Economisch Bureau:
 - Macro Research
 - Sector & Commodity Research

5 juli 2012

Thema: Stijgende werkloosheid

- De werkloosheid liep in de tweede helft van vorig jaar verrassend snel op; zelfs meer dan eind 2008-begin 2009, de eerste kwartalen van de grote recessie, toen de productie in elkaar klapte. Toch zijn nu niet meer mensen hun baan kwijtgeraakt. Er kwamen per saldo beduidend juist meer banen bij dan in de eerdere periode en de netto-arbeidsparticipatie liep duidelijk verder op. Maar doordat er veel nieuwkomers waren op de arbeidsmarkt nam de werkloosheid desondanks snel toe. In de eerste vijf maanden van dit jaar is de werkgelegenheid echter wél afgenomen. Door de krimp van de economie in de rest van het jaar en de magere groei volgend jaar zullen nog meer banen verdwijnen en zal de werkloosheid voorlopig blijven stijgen – tot een piek rond de 7½% in 2014.

Conjunctuur

- Door de aanpassing van het groeicijfer van het eerste kwartaal naar +¼% is de recessie formeel voorbij. Maar dat is een misleidend signaal. De kwartaalcijfers van het BBP in 2011 zijn namelijk neerwaarts herzien. Bovendien suggereren diverse indicatoren dat de economie in het tweede kwartaal toch weer is gekrompen. Nederland zit dus gewoon nog in de dip.

Sectoren

- Het aantal faillissementen is al weer enige tijd weer aan het toenemen. Een reflectie van de zwakke Nederlandse economie. Er zijn hierbij belangrijke verschillen tussen sectoren waar te nemen. Zo nam tijdens de 'grote recessie' het aantal faillissementen in de bouw en horeca veel later toe dan in andere sectoren. Ook de toename in het aantal faillissementen laat grote verschillen tussen sectoren zien. En vooruitkijkend: we verwachten dat dit jaar het aantal faillissementen de (twaalfmaands) 'top' van begin 2010 zal overtreffen.

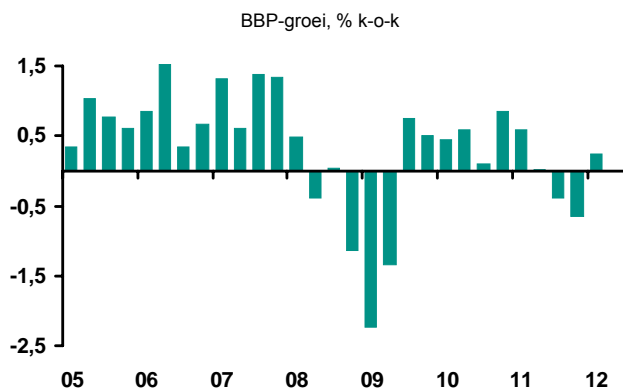
Stijgende werkloosheid

Nico Klene - 020 628 4204

De werkloosheid in Nederland is sinds midden vorig jaar sterk opgelopen. Het aantal werklozen lag in mei ongeveer een kwart hoger dan in juni 2011, toen de werkloosheid op het laagste niveau van de afgelopen cyclus lag. Opmerkelijk was dat de stijging van de werkloosheid in juli inzette met een forse sprong. Zeker wanneer je bedenkt dat de economie in het begin van het jaar nog flink groeide. In de drie maanden daarna zette de stijging door, maar vervolgens steeg de werkloosheid weer vijf maanden niet of nauwelijks om pas in april weer een sprong te maken. We verwachten dat de werkloosheid tot in 2014 verder zal oplopen - naar een piek rond ongeveer 7½% van de beroepsbevolking.

De werkloosheid steeg vorig jaar van 5,0% van de beroepsbevolking in juni 2011 naar 5,8% in december en vervolgens naar 6,2% in april en mei. Dat is fors. We vergelijken deze stijging daarom met de ontwikkeling ten tijde van de 'grote recessie'. Wat nu opvalt, is dat het aantal werklozen in de tweede helft van vorig jaar harder opliep dan in de eerste twee kwartalen van de grote recessie, eind 2008-begin 2009. Dat is opmerkelijk omdat de productie in dat halve jaar met liefst 3,4% veel sterker terugviel dan in de tweede helft van vorig jaar (-1,0%).

Twee recessies

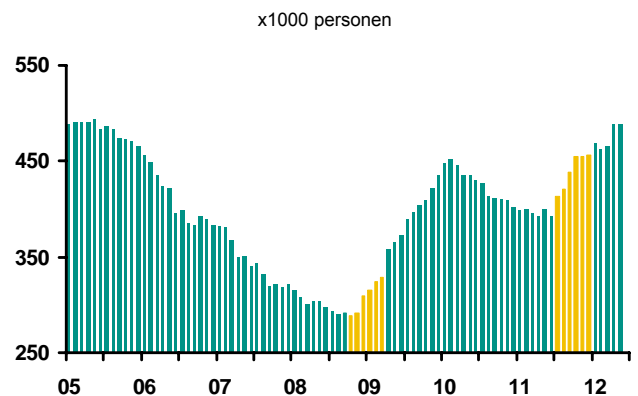
Bron: Thomson Reuters Datastream

Natuurlijk is dat niet het hele verhaal, want de werkloosheid reageert met vertraging op een productietegenvaart. De werkloosheid steeg dan ook in 2009 nog fors verder na de eerste 'slechte' kwartalen. De verdere toename was destijds (ná het eerste kwartaal van 2009, toen de recessie nog voortduurde) groter dan nu in de eerste vijf maanden van dit jaar (zie grafiek rechts).

De grote recessie: 'meevallende' werkloosheidsstijging

De stijging van de werkloosheid bleef in 2009-2010 ruim achter bij de aanvankelijke ramingen. Alom wordt nu aangenomen dat die stijging naar verhouding beperkt is gebleven omdat veel bedrijven (gekwalificeerd) personeel hebben gehamsterd. Vermoedelijk namen ondernemers destijds aan dat de recessie weliswaar hevig was, maar van vrij korte duur zou zijn. Daarna zou de economie weer herstellen.

Oplopende werkloosheid in twee recessies

Bron: Thomson Reuters Datastream

Omdat de arbeidsmarkt aan de vooravond van de recessie krap was, wilde men niet graag gekwalificeerd personeel laten vertrekken. Bedrijven zouden dan met lege handen staan als de economie weer aantrok. Belangrijk daarbij was dat bedrijven ook in staat waren deze werknemers op de loonlijst te laten staan, omdat de financiële positie van het bedrijfsleven voorafgaand aan de recessie in doorsnee goed was. Het vasthouden van personeel wordt nu als de voornaamste verklaring gezien voor de toenmalige 'gematigde' werkloosheidsstijging. Het CPB wijst erop dat daarmee kosten werden bespaard: aan ontslag zijn immers kosten verbonden en ook het werven en inwerken van nieuw personeel kost geld.¹

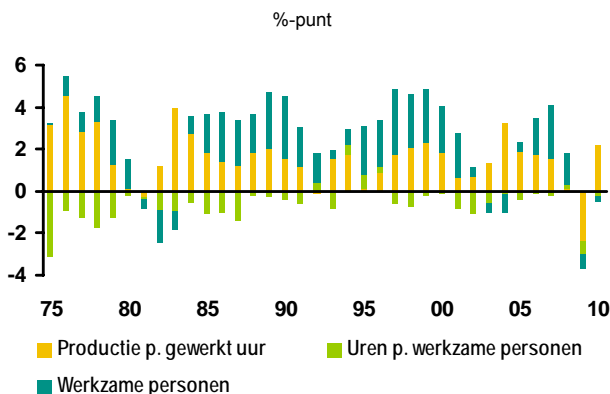
Voor andere, eerder wel aangevoerde verklaringen voor de beperkte werkloosheidsstijging, zoals het gebruik maken van deeltijd-wv en het minder inhuren van zelfstandigen (zoals zzp'ers) wordt in de cijfers van het CBS geen ondersteuning gevonden (zie ook grafiek op volgende blz.).

Tevens is erop gewezen dat scholieren in 2009 zijn gaan doorstuderen omdat hun kansen op een baan flink afgenomen waren. Inderdaad zien we dat midden 2009 het aantal jonge personen dat geen baan heeft én tevens niet op zoek is naar werk, opliep. Daarmee namen deze jongeren het leeuwendeel voor hun rekening van de toename bij de gehele leeftijdsgroep 15-65 jaar. Ook de participatiegraad liep duidelijk terug bij de 15-25-jarigen - beduidend meer dan bij de gehele groep 15-65

¹ Jong, Jasper de, 'Werkloosheid en de Grote Recessie', CPB Policy Brief 2011/10

jaar. Toch was het (afzwakkende) effect van de doorstuderende jongeren op de werkloosheidsstijging in 2009 bescheiden.

Bijdrage aan productiegroei

Bron: CPB Policy Brief 2011/10

Het grootste deel (ruim 60%) van de productiekrimp in 2009 van ruim 3½% komt voor rekening van de fors gedaalde arbeidsproductiviteit: de afgenomen productie per gewerkt uur. De bijdragen aan de productiekrimp van het kleiner aantal werkzame personen en van het geringer aantal minder gewekte uren per persoon is relatief beperkt (zie grafiek).

Toename werkloosheid 2011 door groter arbeidsaanbod

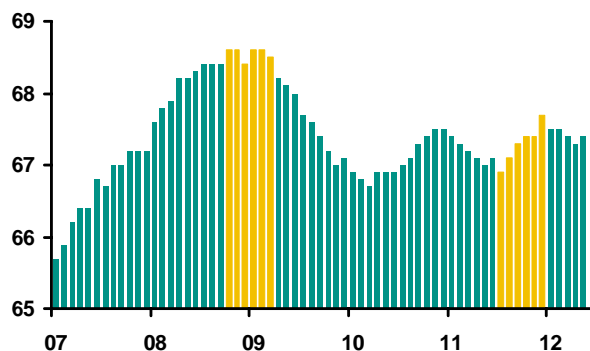
Dat de werkloosheid (met normaliter enige vertraging) stijgt bij een economie die nauwelijks groeit of zelf krimpt, is geen verrassing. Opmerkelijk was wel dat die stijging in het derde kwartaal meteen zo fors was. De stijging werd echter niet veroorzaakt door ontslagen, maar was vooral het gevolg van een duidelijke toename van het arbeidsaanbod. Gemiddeld genomen zijn er in de tweede helft van vorig jaar per saldo namelijk banen bijgekomen: het aantal werkzame personen (15-65 jaar) steeg met 50.000 (volgens de CBS-definitie²). Maar dat was onvoldoende om het extra aanbod van arbeid op te vangen. De toename van het aantal werkenden was veel groter dan destijds met de 'grote recessie' toen in het vierde kwartaal van 2008 en het eerste kwartaal van 2009 het aantal werkzame personen met ruim de helft minder toenam (+22.000). Destijds bleef de netto-arbeidsparticipatie³ in dat halve jaar nagenoeg gelijk terwijl in de tweede helft van 2011 deze nog met een half procentpunt toenam (naar een voorlopige piek van 67,4%).

² Het CBS hanteert een andere definitie van de (werkende en werkloze) beroepsbevolking dan internationaal gebruikelijk is. Het belangrijkste verschil is dat in de Nederlandse definitie een drempelwaarde van twaalf uur wordt gehanteerd voor het aantal uren per week dat iemand werkt of wil werken. Iemand met een baan van, zeg, acht uur die echter twaalf uur of meer zou willen werken, is volgens het CBS werkloos. Volgens de internationale definitie is deze persoon niet werkloos.

³ Het aandeel van de werkzame beroepsbevolking (15-65 jaar) in de potentiële beroepsbevolking (CBS).

Netto-arbeidsparticipatie tweede helft 2011 nog omhoog

Werkzame beroepsbevolking in % potentiële beroepsbevolking

Bron: CBS

Waar zijn in de tweede helft van 2011 banen bij gekomen? Dat was vooral bij de 'handel, vervoer en horeca' en in de zorg. Bij de overheid, in het onderwijs en in de bouw verdwenen banen.

Kijken we naar de leeftijdsgroepen dan zien we een toename van het aantal werkenden bij de 15- tot 25-jarigen en bij de groep 45-65-jarigen. Bij de tussenliggende leeftijdsgroep was een afname zichtbaar, vooral bij vrouwen. Ter verklaring van de toename bij de 45-65-jarigen wordt er soms op gewezen dat mensen wellicht op zoek gingen naar een baan om een mogelijk baanverlies van een gezinslid op te kunnen vangen. Zorg over de hoogte van het latere pensioen kan ook hebben meegespeeld.⁴

Kijken we naar de ontwikkeling van de werkloosheid, dan zien we dat deze in de zomer van 2011 vooral toenam bij de 15-25-jarigen. Die toename was flink groter dan in de zomer van 2009. Bovendien namen de 15-25-jarigen nu een relatief groot deel voor hun rekening van de totale werkloosheidsstijging in die periode. Waarschijnlijk gaat het hier om jongeren die eerder hadden gekozen voor een vervolgstudie, maar die nu met die studie klaar waren en probeerden een baan te vinden.

Kortom, hoewel de werkloosheid in de tweede helft van vorig jaar meer opliep dan eind 2008-begin 2009 zijn er niet meer mensen hun baan kwijtgeraakt. Er kwamen nu per saldo beduidend meer banen bij dan destijds en de netto-arbeidsparticipatie liep duidelijk verder op. Maar doordat er veel nieuwkomers waren op de arbeidsmarkt nam de werkloosheid toch snel toe. In 2009 werd de werkloosheidsstijging echter afgeremd doordat veel bedrijven personeel hamsterden.

Banen verdwenen in 2012

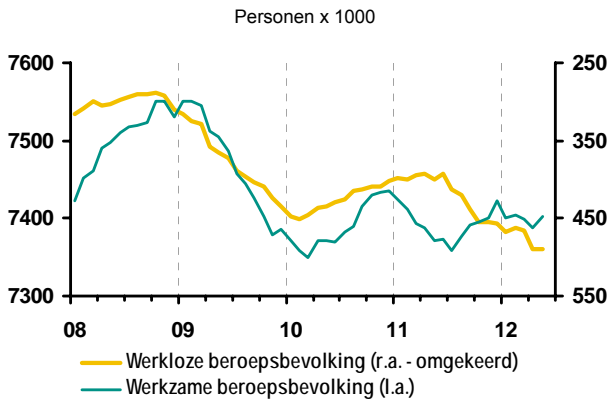
Inmiddels is het beeld veranderd. In de eerste vijf maanden van dit jaar is het aantal werkzame personen (≥ 12 uur per week) wél gedaald. In sectoren die in de tweede helft van vorig

⁴ CPB, *Centraal Economisch Plan 2012*

jaar (per saldo) nog in de plus zaten - zoals de industrie, 'handel, vervoer en horeca' en de zakelijke dienstverlening - nam het aantal werkenden nu wel af. Zelfs in de zorg was sprake van enige (tijdelijke?) daling.

De werkloosheid is daarbij verder opgelopen, maar gemiddeld *minder* dan in de tweede helft van vorig jaar.

Werkende en werkloze beroepsbevolking

Bron: CBS

Vooruitzichten: werkloosheid blijft voorlopig stijgen

We moeten ervan uitgaan dat de werkloosheid voorlopig verder zal toenemen. Weliswaar liet de Nederlandse economie na twee kwartalen van krimp in het begin van dit jaar weer groei zien (k-o-k), maar dat is uiteraard onvoldoende om de trend te keren. Temeer daar de tekenen voor het tweede kwartaal weinig positief zijn. Allerlei voorlopende indicatoren laten sinds februari weer een daling zien, niet alleen in Nederland, maar ook elders in de eurozone. We gaan er dan ook van uit dat de economie in het voorjaar toch weer is gekrompen (ook in de eurozone als geheel). En het is twijfelachtig of in het derde kwartaal alweer een plus kan worden opgetekend. Bij een dergelijke zwakke productieontwikkeling zal de vraag naar arbeid in de marktsector verder dalen en de werkloosheid verder stijgen. Wel zal de zwakke conjunctuur het aanbod van arbeid drukken ('ontmoedigingseffect').

Op de middellange termijn zal (de stijging van) de werkloosheid worden gedrukt door de vergrijzing. De potentiële beroepsbevolking (15-65 jaar) laat al geen groei meer zien. Daarnaast komen er banen bij in de zorg (en méér dan er banen bij de overheid verdwijnen door de bezuinigingen). Het CPB rept van een toename van de werkgelegenheid in de zorg ter grootte van zo'n 140.000 arbeidsjaren in de periode 2013-2017.⁵

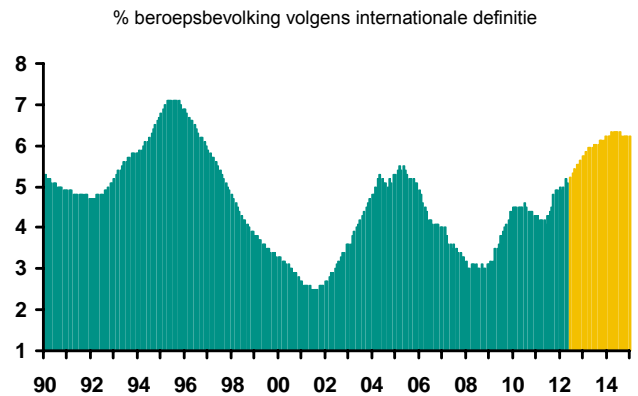
Onder invloed van de ombuigingsmaatregelen zal de economische groei de eerstkomende jaren aan de lage kant

blijven. Voor 2013 gaan we uit van een groei van zo'n ¼%, in de jaren daarna zou het groeitempo wat verder kunnen oplopen.

Samengevat, denken we dat pas in de loop van 2014 een einde gaat komen aan de stijging van de werkloosheid rond een niveau van 7½% van de beroepsbevolking (nationale definitie). Dat cijfer stemt overeen met ongeveer 6½% volgens de internationale definitie (die nu ook door het CPB wordt gehanteerd). Daarna zou de werkloosheid geleidelijk weer kunnen dalen.

De piek ligt in 2014 beduidend hoger dan bij de vorige economische dalen, maar haalt niet de het hoge niveau van midden jaren negentig. (In mei lag de werkloosheid in de eurozone op iets meer dan 11% (gemiddeld), tegen 5,6% in Duitsland en 5,1% in Nederland.)

Werkloosheid stijgt voorlopig door

Bron: Thomson Reuters Datastream; ramingen ABN AMRO (geel)

Dit vooruitzicht is uiteraard met onzekerheid omgeven. De staatsschuldencrisis is nog altijd niet beteugeld. Tegenvallers bij de groei en daarmee bij de werkloosheid zijn dan ook goed denkbaar. En bij een doormodderscenario zijn er eveneens risico's voor de arbeidsmarkt. Ook nu zullen er bedrijven zijn die personeel vasthouden met het oog op later, hoewel minder dan in 2009, mede daartoe in staat gesteld door hun redelijke solvabiliteit. Maar als het economisch herstel (nog) langer uitblijft, zullen die zij daartoe steeds minder geneigd zijn en alsnog personeel laten vertrekken.

⁵ CPB, 'Lage economische groei tot 2017', *CPB Policy Brief* 2012/1

Nederlandse conjunctuur

Recessie formeel voorbij ...

De economie is in het eerste kwartaal toch gegroeid, zo blijkt uit herziene cijfers van het CBS. Het BBP nam toe met 0,25% kwartaal op kwartaal nadat eerder een krimp van krap 0,2% was genoteerd. Dat betekent dat de recessie in 'technische' zin voorbij is. (Volgens een veel gebruikte definitie is sprake van een recessie als de economie twee kwartalen op rij is gekrompen.) Bovendien blijkt de economie het nu k-o-k kwartaal beter te hebben gedaan dan de eurozone als geheel. Ten opzichte van begin 2011 is de economie echter nog altijd met 0,8% gekrompen (oude cijfer was -1,1%).

Deze opmerkelijk forse aanpassing met 0,4%-punt (k-o-k) heeft te maken met informatie die beschikbaar is gekomen na de publicatie van de eerste raming. Op basis daarvan zijn de overheidsuitgaven flink opwaarts bijgesteld. De cijfers van de investeringen en de (weder)uitvoer (en invoer) zijn echter naar beneden aangepast. De particuliere consumptie was stabiel. In tegenstelling tot de vorige raming is dit cijfer nu gecorrigeerd voor het opwaartse effect van de schrikkeltag.

... maar nog niet sprake van een echte verbetering ...

Verder zijn er aanpassingen in de cijfers van 2009 tot en met 2011. De economische groei is voor al die jaren licht naar beneden herzien. Wanneer we nu het niveau van het BBP in het eerste kwartaal van dit jaar vergelijken met dat van begin 2008 dan zien we een daling van 2%. Volgens de oude (nu herziene) cijfers was dat óók het geval. Je kunt dus zeggen dat sprake lijkt van een herverdeling van de groei binnen deze vierjaars periode.

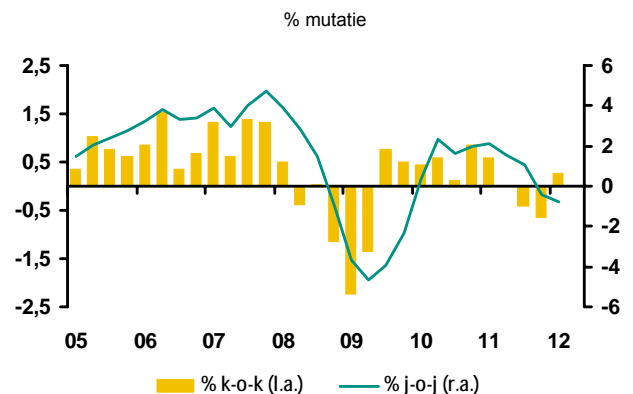
... en in tweede kwartaal waarschijnlijk toch weer krimp ...

De tekenen voor het tweede kwartaal zijn helaas niet gunstig. De voorlopende indicatoren zijn sinds februari (evenals elders in de eurozone) duidelijk verslechterd. In juni was het beeld overigens wat gemengd. De Economisch-Sentimentindicator liet een verdere daling zien, terwijl het producentenvertrouwen in de industrie en de inkoopmanagersindex (PMI) iets zijn gestegen. De PMI, die steeg van 47,6 naar 48,9 ligt trouwens nog altijd onder de vijftig, het cijfer dat de grens aangeeft tussen krimp en groei. Al met al gaan we ervan uit dat de economie in het tweede kwartaal toch weer is gekrompen. We zitten daarmee dus nog steeds in de dip. Dat geldt overigens ook voor de eurozone.

... want exportgroei lijkt weer te gaan vertragen

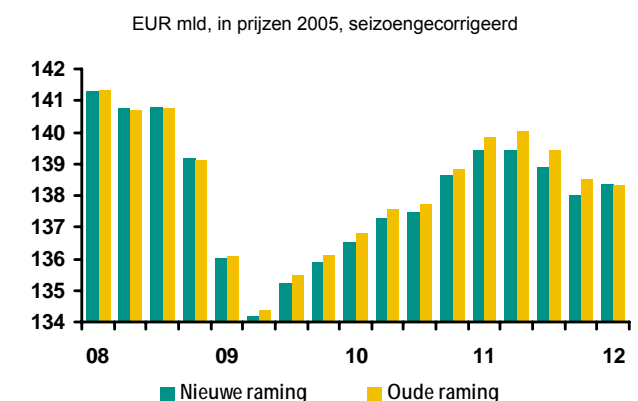
Afgezien van de overheidsbestedingen was het alleen de uitvoer die in de eerste maanden van het jaar redelijk presteerde. De goederenuitvoer naar gebieden buiten Europa groeide in deze periode (in waarde) met zo'n 18% (j-o-j). Het aandeel van deze gebieden in de totale uitvoer bedraagt echter maar 20%.

Economie in het eerste kwartaal toch gegroeid

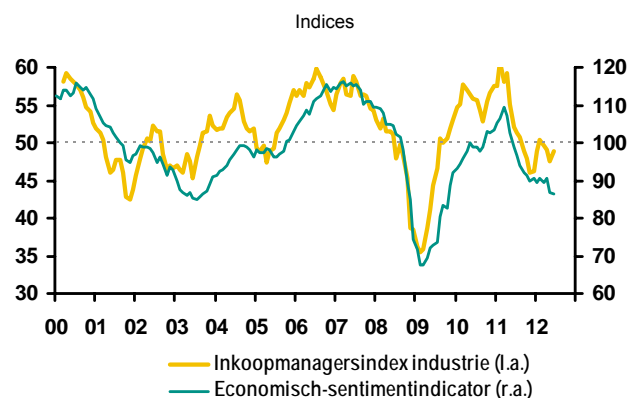
Bron: Thomson Reuters Datastream

BBP is afgelopen vier jaar gedaald

Bron: CBS

Indicatoren wijzen op krimp in tweede kwartaal

Bron: Thomson Reuters Datastream

De uitvoer naar landen in Europa steeg veel minder - met gemiddeld 3 à 4% j-o-j. Voor de perifere eurozonelanden, die zwaar lijden onder de schuldencrisis, werden minnen genoteerd. De afzet naar belangrijke handelspartners als Duitsland, België en Frankrijk nam toe met ruim 5%; die naar het VK zelfs met bijna 10%. Deze vier landen zijn goed voor ruim de helft van de Nederlandse goederenuitvoer.

De volumegroei van de goederenuitvoer (gecorrigeerd voor verschillen in werkdagen) nam toe naar ongeveer 6% j-o-j in april. In die maanden lag bovendien de PMI-deelindicator voor de exportorders boven de vijftig. Dat wees op aanhoudende groei. Maar in mei dook deze deelindex onder die grens en in juni zagen we een verdere afname naar 48,6. Het lijkt er dus op dat de terugval van de economische groei in het buitenland niet ongemerkt aan de Nederlandse uitvoer voorbij gaat.

Matige groei in 2013

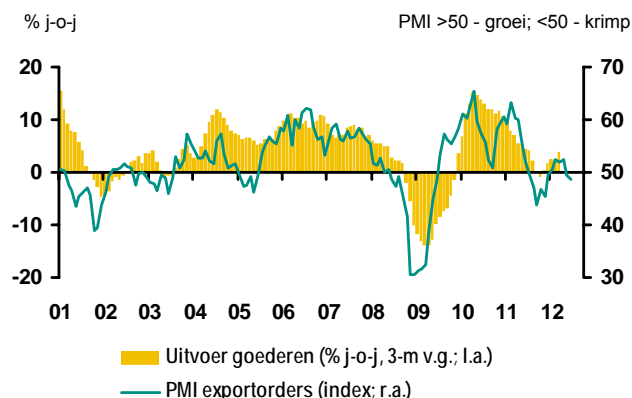
Ondanks het feit dat de economische groei in het eerste kwartaal flink hoger is uitgevallen, hebben we de raming voor heel 2012 toch niet verhoogd. Reden is dat het beeld voor met name het tweede en derde kwartaal is verslechterd. Dat drukt de groei.

In 2013 kan het BBP met krap ¾% stijgen. Dat is een relatief gunstig cijfer in het licht van de grote risico's waar de internationale economie mee te maken heeft.

Inflatie tijdelijk verder omlaag

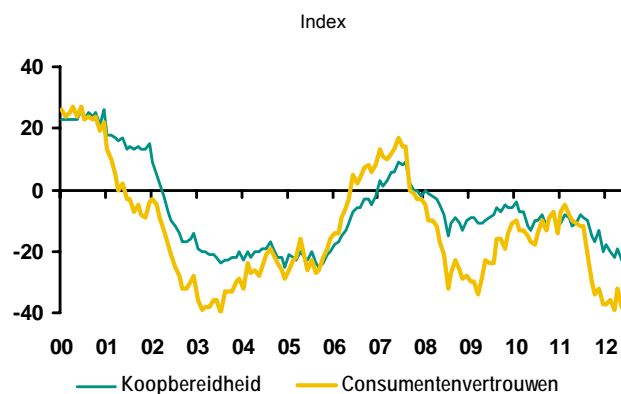
Nadat de inflatie in mei was gedaald van 2,4% naar 2,1%, onder meer door lagere benzineprijzen, bleef het cijfer in juni gelijk. In juli zou de inflatie weer verder kunnen dalen. Dit ondanks het feit dat de huren meer omhoog gaan dan een jaar geleden en de energietarieven weer worden verhoogd. Omdat vorig jaar juli deze tarieven gemiddeld meer stegen, kan de inflatie toch omlaag. In oktober zal het gemiddelde prijspeil echter weer harder omhoog gaan als gevolg van de BTW-verhoging van 2%-punt (alleen het normale tarief).

PMI signaleert wat lagere groei uitvoer

Bron: CBS en Thomson Reuters Datastream

Consumentenvertrouwen en koopbereidheid afgenomen

Bron: Thomson Reuters Datastream

Kerncijfers Nederlandse economie

	2010	2011	2012	2013
	% mutaties			
BBP	1,6	1,0	-0,6	0,7
Particuliere consumptie	0,3	-1,0	-1,0	-0,3
Overheidsconsumptie	0,7	0,1	0,9	-0,5
Investeringen	-7,2	5,7	-2,6	2,0
Uitvoer	11,2	3,9	2,2	4,2
Invoer	10,2	3,6	1,7	3,9
Consumentenprijzen (CPI)	1,3	2,3	2,1	2,2
Lonen	1,0	1,4	1,7	2,0
	Niveaus			
Werkloosheid (% beroepsbevolking)	5,4	5,4	6,4	7,1
Lopende rekening (% BBP)	7,0	8,5	8,8	8,5
Saldo overheid (% BBP)	-5,1	-4,7	-4,2	-2,9

Ramingen: ABN AMRO Economisch Bureau

Sectoren

Jacques van de Wal - 020 628 0499

Faillissementen nemen toe: wordt het erger dan tijdens de 'grote recessie'?

De Nederlandse economie is niet meer in recessie. Tenminste, in technische zin, als we uitgaan van de door de meeste economen gehanteerde definitie van twee opeenvolgende kwartalen van krimp. Nadat het CBS in juni de cijfers voor het BBP van het eerste kwartaal 2012 van een (kleine) min naar een (kleine) plus heeft bijgesteld, is Nederland met terugwerkende kracht sinds het eerste kwartaal uit de 'dubbele dip'. Zoals eerder in dit rapport werd gemeld, zijn de tekenen voor de economie voor het tweede kwartaal van 2012 niet goed. Maar of het tweede en/of derde kwartaal nou een klein plusje of minnetje wordt, kern van de zaak is dat de Nederlandse economie blijft kwakkelen. Dit wordt ook gereflecteerd in het aantal faillissementen, dat al weer enige tijd flink aan het toenemen is.

Eerder in dit rapport werd in het stuk over de stijgende werkloosheid geconstateerd dat tijdens de 'grote recessie' de toename van de werkloosheid 'meeviel'. Tijdens de 'grote recessie' viel het aantal faillissementen in het bedrijfsleven niet bepaald mee. Reden tot zorg? Gaat het met aantal faillissementen dezelfde kant op als met de arbeidsmarkt en worden de cijfers uit 2010 fors overtroffen?

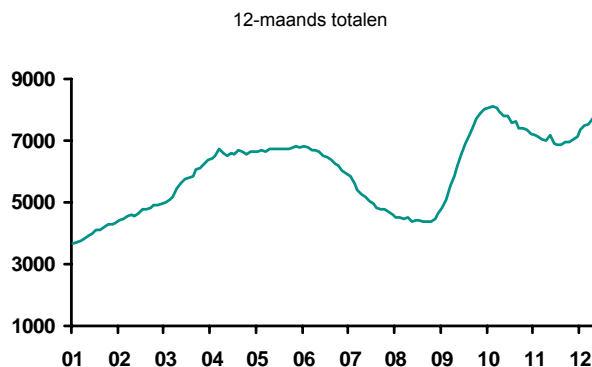
Faillissementen: why bother?

De meeste economen die zich met de conjunctuur bezig houden, kijken niet frequent naar de faillissementsstatistieken. Dat is ook wel begrijpelijk, want de ontwikkeling van het aantal faillissementen geeft niet direct veel nuttige informatie over de toekomstige ontwikkeling van de economie. Want waar de cijfers over de groei van het BBP feitelijk al gesteld verleden zijn, loopt de ontwikkeling van het aantal faillissementen al helemaal flink achter bij de economische realiteit. Zo kan er tussen de ontwikkeling van de 'forward looking indicators' en het aantal faillissementen best een half jaar of meer liggen.

Niettemin kunnen analyses van de faillissementsstatistieken een aantal interessante inzichten opleveren. Vergelijkingen van het aantal faillissementen door de tijd geven bijvoorbeeld een indicatie van de impact van de economische ontwikkeling op het bedrijfsleven. Interessant zijn ook de sectorale verschillen. In sommige sectoren zijn er door de tijd heen structureel meer faillissementen dan in andere (in verhouding tot het aantal ondernemingen in de betreffende bedrijfstakken). In de transportsector, gekenmerkt door een hoge cycliciteit en felle concurrentie, is het aantal faillissementen bijvoorbeeld structureel hoger dan in de voedingsmiddelenindustrie. In sectoren waar de zogenaamde 'uittreedbarrières' laag zijn, zoals in bijvoorbeeld de groothandel, ligt het aantal faillisse-

menten structureel op een relatief laag niveau. Ook bij de relatieve toe- en afname van het aantal faillissementen onder invloed van veranderende economische omstandigheden zijn er duidelijke sectorale karakteristieken waar te nemen.

Totaal aantal faillissementen bedrijven

Bron: CBS

Begin 2010 nog steeds de 'top'

Sinds de *dotcom*crisis in 2001 is er in Nederland een toename te zien geweest van het aantal faillissementen. Op zich overigens is dat een ontwikkeling die als normaal kan worden beschouwd als in ogenschouw genomen wordt dat het aantal bedrijven in Nederland toeneemt. Dat effect wordt hier niet meegenomen. De toename van het aantal faillissementen duurde tot 2006. Het laagste cijfer dat daarna op maandbasis werd gerapporteerd was van mei 2008. Bij het interpreteren van faillissementscijfers is het echter beter om naar twaalfmaands totalen te kijken (deze worden in de grafieken gebruikt) vanwege diverse technische redenen. Zo is het aantal rechtbankzittingen dat plaats vindt binnen een maand niet constant, waardoor er in een maand meer of juist minder faillissementen worden geboekt in verhouding tot de werkelijk onderliggende trend in het bedrijfsleven.

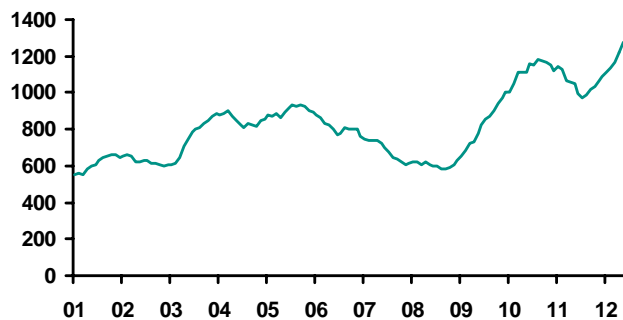
Het aantal faillissementen nam begin 2009 sterk toe. Dat gebeurde nadat in de nasleep van het omvallen van Lehman (september 2008) de wereldhandel een sterke teruggang vertoonde. Het aantal faillissementen piekte in het eerste kwartaal van 2010. Daarna trad er tot medio 2011 wel een daling op, maar die was vrij beperkt. Het aantal faillissementen is nooit gedaald tot een niveau van voor de crisis en is inmiddels ook weer stijgende. In de maand januari 2012 werd het hoogste aantal bedrijfsfaillissementen ooit geregistreerd.

Faillissementen transport en logistiek als eerste omhoog

Het aantal faillissementen heeft in de 'grote recessie' heftig gereageerd op de ontwikkelingen van de economie. De krimp van het BBP in 2009 met 3,7% was natuurlijk ook zeer fors. Kijkend naar de statistieken valt een drietal zaken op over de 'faillissementscyclus' per sector.

Faillissementen bouw bereiken als eerste 'all time high'

12-maands totalen

Bron: CBS

In de eerste plaats 'het moment van aanvang', de maand waarin het aantal faillissementen (cijfers allemaal gebaseerd op 12-maandtotalen) ging stijgen. In de meeste sectoren werd vanaf juni 2008 een toename in het aantal gefailleerden waargenomen. Ver voordat de crisis intrad dus. Dat had te maken met het feit dat de Nederlandse economie al voordat de crisis begon, flink aan het afkoelen was. Dat was in een aantal sectoren al goed te merken. Relatief vroeg was transport en logistiek, die het dal in het aantal faillissementen in maart 2008 al zag passeren. Een helemaal sluitende verklaring hiervoor is er niet. Zo staat transport en logistiek niet bekend om een vroegcyclisch karakter. Wat waarschijnlijk een belangrijke rol speelde, zijn de alsmaar stijgende brandstofprijzen destijds. Een sector die wat 'later' was, is de bouw. In oktober 2008 begon het aantal faillissementen toe te nemen, pas in 2009 met een wat hoger tempo. De verklaring voor de 'trage' reactie ligt voor de hand: de bouw heeft veel projecten met een lange doorlooptijd. Hekensluiter was de horeca. Pas in december nam daar het aantal faillissementen toe.

Horeca in langste 'faillissementscyclus'

Een tweede interessant aspect is de tijdsperiode tussen 'dal en piek' van het aantal faillissementen. Voor de meeste sectoren, zoals de industrie, groot- en detailhandel en de zakelijke dienstverlening is dit een periode van 21 maanden. De bouw kende met 25 maanden een wat langere periode. Bijzonder voor de bouw is dat deze als enige sector inmiddels al weer een nieuwe piek in het aantal faillissementen heeft gezien (zie figuur). De horeca spant in dit kader de kroon. De periode van 'dal naar piek' duurde hier maar liefst 35 maanden. Dit is de weerslag van het feit dat de volumes in de horeca al heel lang aan het afnemen zijn.

Faillissementen gemiddeld 85% omhoog van dal tot piek

Een derde opvallend aspect - kijkend naar sectoren en faillissementen - is de toename van het aantal faillissementen van 'dal tot piek'. In de figuur op de vorige bladzijde was al te

zien dat het aantal faillissementen van dal tot piek voor het gehele bedrijfsleven met 85% toenam. De horeca kende al de langste cyclus, ook de toename van dal naar piek was daar met bijna 130% het hoogst. Niet ver daaronder zitten de industrie (+122%) en transport en logistiek (+115%). De zakelijke dienstverlening en de bouw doen het met praktisch een verdubbeling van het aantal faillissementen ongeveer hetzelfde. Beduidend lager scoort de groot- en detailhandel. Het verschil is hier ongeveer 70%.

Vooruitzichten: record faillissementen verwacht in 2012

De vooruitzichten voor veel sectoren voor 2012 zijn niet erg positief⁶. De omzetverwachtingen voor 2012 zijn voor ca. twee derde van de sectoren negatief. En hoewel bedrijven zullen proberen flink te besparen op de kosten, kunnen de meeste bedrijven niet ontkomen aan het verslechteren van de financiële kengetallen in 2012. Vaak worden bedrijven ook nog geconfronteerd met hogere kosten die ze in een concurrerende markt moeilijk kunnen doorberekenen. In sectoren die op de consument gericht zijn, speelt dit ook voor de op handen zijnde BTW-verhoging.

Er is een significante relatie tussen de ontwikkeling en/of hoogte van een aantal financiële ratio's en de kans op een faillissement. Op grond van de door ons verwachte verslechtering van de financiële ratio's in het bedrijfsleven, verwachten wij een toename van het aantal faillissementen van 20% in 2012. Hiermee wordt het record van 2010 gebroken. En daarna? Veel is natuurlijk afhankelijk van de ontwikkeling van de economie. De verwachtingen voor de groei zijn gematigd. Dat zal ook zijn weerslag hebben op het aantal faillissementen. Die zullen in 2013/14 weliswaar in aantal afnemen, maar naar verwachting wel op een vrij hoog niveau blijven. Ook op dit gebied blijft het een beetje 'doormodderen'.

⁶ In het kader van dit artikel gaan wij daar hier niet nader op in. Voor meer gedetailleerde informatie over ontwikkelingen in sectoren, zie bijvoorbeeld *Visie op Sectoren*: www.abnamro.nl/sectoren

APPENDIX 1: TABEL MACRO INDICATOREN

Kerncijfers internationale economie

	2009	2010	2011	2011		2012		2012r	2013r
				Kwartaal 3	Kwartaal 4	Kwartaal 1	Kwartaal 2		
<i>% mutaties</i>									
				<i>k-o-k</i>	<i>k-o-k</i>	<i>k-o-k</i>	<i>k-o-k</i>		
BBP eurozone	-4,1	1,8	1,5	0,1	-0,3	0,0		-0,5	0,5
BBP Duitsland	-5,1	3,7	3,0	0,6	-0,2	0,5		0,9	1,5
BBP Verenigde Staten	-3,5	3,0	1,7	0,5	0,7	0,5		2,1	2,2
<i>Ultimo's en gemiddelde prijs</i>									
USD per EUR (ultimo)	1,43	1,34	1,29	1,35	1,29	1,33	1,27	1,20	1,10
Korte rente eurozone (% 3m-euribor, ultimo)	0,5	1,0	1,4	1,8	1,4	0,8	0,7	0,5	0,6
Lange rente, 10jr Bund (% Duitsland, ultimo)	3,4	3,0	1,8	1,9	1,8	1,8	1,6	2,0	2,4
Lange rente, Nederland (% 10jr staats, ultimo)	3,5	3,1	2,2	2,3	2,2	2,4	2,1	2,4	2,6
Olieprijs Brent (USD/barrel, gemiddelde)	61,6	79,6	111,4	113,1	109,3	118,4	108,5	110	110

Ramingen: ABN AMRO Economisch Bureau | Macro Research

Kerncijfers Nederlandse economie

	2009	2010	2011	2011		2012		2012r	2013r
				Kwartaal 3	Kwartaal 4	Kwartaal 1	Kwartaal 2		
<i>% mutaties</i>									
				<i>k-o-k</i>	<i>k-o-k</i>	<i>k-o-k</i>	<i>k-o-k</i>		
BBP	-3,7	1,6	1,0	-0,4	-0,6	0,3		-0,6	0,7
Particuliere consumptie	-2,1	0,3	-1,0	-0,4	-0,8	0,0		-1,0	-0,3
Overheidsconsumptie	5,0	0,7	0,1	-0,3	0,1	0,9		0,9	-0,5
Investerings	-12,0	-7,2	5,8	-1,6	-1,0	-0,4		-2,6	2,0
Uitvoer	-7,7	11,2	3,9	-0,7	-0,1	1,8		2,2	4,2
Invoer	-7,1	10,2	3,6	-1,2	-0,2	1,9		1,7	3,9
Consumentenprijzen (CPI - % j-o-j)	1,2	1,3	2,3	2,6	2,5	2,5	2,2	2,1	2,2
Lonen (% j-o-j)	2,7	1,0	1,4	1,6	1,6	1,6	1,7 (mei)	1,7	2,0
<i>Niveaus</i>									
Werkloosheid (% beroepsbevolking)	4,8	5,4	5,4	5,4	5,8	5,9	6,2 (mei)	6,4	7,1
Producentenvertrouwen (ultimo)	-8,1	2,6	-1,3	-0,5	-1,3	-2,6	-4,8		
Consumentenvertrouwen (ultimo)	-11	-14	-37	-30	-37	-39	-40		

Ramingen: ABN AMRO Economisch Bureau | Macro Research

APPENDIX 2: TABEL MESO INDICATOREN

Kerncijfers Nederlandse economie naar sector

	2009	2010	2011	2012				2012v	2013v	
				Kwartaal 1	Kwartaal 2	Kwartaal 3	Kwartaal 4			
Algemeen										
PMI (ultimo, index > 50 = groei)	53,1	57,5	46,2	49,6	48,9					
Bedrijfsfaillissementen (totaal uitgesproken)	8.040	7.211	7.140	2.210						
Index Wereldhandel, ultimo	147,3	162,4	165,9	167,6	166,3 (apr)					
Agrifood										
Omzet voedings- en genotmiddelenind. (j-o-j)	-6,9%	1,1%	9,0%	-1,5%						
Productie voedings- en genotmiddelenind. (j-o-j)	-1,3%	1,8%	1,6%	0,5%						
Export voedings- en genotmiddelen (j-o-j)	-4,6%	12,6%	8,0%	1,0%						
Producentenprijzen voedingsmiddelen (ultimo)	-5,3%	5,4%	10,1%	2,5%	1,8%(apr)					
Bouw en onroerend goed										
Omzet bouw excl. proj. ontw. (% j-o-j)	-4,4	-8,9	3,7	-9,3				-5,0		
Verleende nieuwbouwvergunningen (€mrd)	16,0	13,0	12,1	0,5(jan)				11		
Bouwproductie (volumes, % j-o-j)	-1,1	-8,9	4,3	-10,8.				-3,5	1,0	
Aant. maanden productie in portefeuille	6,2	5,9	6,2	6,0(feb)				6,4		
Aantal woningtransacties	127.532	126.127	120.739	23.951	8.236 (apr)				115.000	100.000
Prijs koopwoningen (in %, j-o-j)	-3,3	-2,0	-2,%	-3,8	-5,2 (apr)				-6	-8
Detailhandel										
Retail verkopen (waarde, in %, j-o-j)	-3,9	-0,2	0,2	1,4	-9,5 (apr)				-2,0	
Retail prijs (in %, j-o-j)	1,2	0,2	1,5	1,9	1,5 (apr)				1,5	
Omzet supermarkten (in %, j-o-j)	1,3	1,8	2,1	4,9	-5,7 (apr)				1,0	
Autoverkopen (aantallen, ultimo)	388.000	483.000	555.900	167.000				490.000		
Industrie										
Dagproductie (in %, j-o-j)	-8,7	7,0	3,3	1,6 (mrt)	0,1 (apr)					
Bezettingsgraad (% ultimo)	77,5	80,6	79,6	79,0 (jan)	77,9 (apr)					
Oordeel orderpositie, ultimo**	-30,3	-11,1	-13,6	-14,9	-18,3					
Oordeel voorraden, ultimo**	2,1	2,0	2,3	3,1	2,9					
Technologie, Media & Technologie										
Omzet telecommunicatie (in %, j-o-j)	-4,9	0,6	-0,7	0,8						
Omzet reclamebureaus (in %, j-o-j)	-14,2	-1,7	-4,5	-5,3						
Omzet IT dienstverlening (in %, j-o-j)	-1,4	-0,6	3,2	-0,1						
Omzet softwareontwikkeling (in %, j-o-j)	-5,2	1,2	1,6							
Transport & Logistiek										
Omzet Transport & Logistiek (in %, j-o-j)	-12,5	2,6	4,5	2,1					-1,0	
Baltic Dry Index (ultimo)	2.617	2.758	1.738	944	954 (19juni)					
Goederenvervoer Schiphol (tonnen x1.000)	1.286	1.512	1.523	358 (t/m mrt)	607 (t/m mei)					
Sentiment transport (ultimo)	-24,1	1,8	-28,9	-3,0 (feb)	-15,4 (juni)					
Zakelijke dienstverlening										
Omzet uitzendbranche (in %, j-o-j)	-13,8	-2,6	8,3	-1,2	0 (per.5)				-3,0	
Dienstenprijsindex (in %, j-o-j)	0,4	1,3	1,0							
Eurozone Services PMI (ultimo)	53,7	53,7	48,3	48,7						
JP Morgan Global Services PMI (ultimo)	51,8	56,6	53,1	55,0	52,5 (mei)					

Ramingen: ABN AMRO Economisch Bureau | Sector & Commodity Research

Overige publicaties van ABN AMRO | Economisch Bureau:

De 'Nederlandse Economie in zicht' verschijnt elke maand en gaat in op macro- en meso-economische ontwikkelingen. Overige periodieke publicaties van het Economisch Bureau zijn onder meer:

▶ Macro Weekly	Wekelijkse publicatie over actuele mondiale ontwikkelingen op het terrein van macro-economie en financiële markten. De publicatie komt uit in het Nederlands en het Engels.
▶ Visie op rente en euro	Maandelijks update over renteontwikkelingen in eurozone en Nederland en de koers van de euro.
▶ Macro Visie	Kwartaalpublicatie over conjuncturele ontwikkeling in industrielanden en opkomende markten. Tevens worden prognoses gegeven van onder meer BBP-groei, inflatie, werkloosheid en begrotingstekort. Zowel Nederlands- als Engelstalig.
▶ Emerging Markets Outlook	Kwartaalpublicatie over opkomende economieën (Engels).
▶ Sector Monitoren	Rapport met sector specifieke economische ontwikkelingen. Op dit moment zijn er zeven Sector Monitoren: Agrifood, Bouw, Industrie, Retail, TMT (Technologie, Media & Telecommunicatie), Transport & Logistiek en Zakelijke dienstverlening.
▶ Visie op Sectoren	Jaarlijkse sectorupdate waarin Sector & Commodity Research zijn visie geeft op brancheontwikkelingen en omzetverwachtingen. In de VOS 2012 worden 9 sectoren en circa 75 branches besproken in factsheets van twee pagina's. Eind mei 2012 is de nieuwe VOS gepubliceerd.
▶ Quarterly Commodity Outlook <i>(joint venture met Research & Strategy van ABN AMRO Private Banking)</i>	Kwartaalrapport dat de prijsvooruitzichten voor grondstoffen van ABN AMRO weergeeft voor zowel de korte (3 maanden) als de lange termijn (tot en met 2014). In het rapport wordt in gegaan op grondstoffen zoals olie, gas, goud, zilver, aluminium, koper, staal, kolen, graan en suiker. De meest recente uitgave is van 2 mei.

Contactgegevens ABN AMRO | Economisch Bureau:

	Primair aandachtsgebied:	Telefoonnummer:	E-mailadres:
Han de Jong	Chief economist	020 628 4201	han.de.jong@nl.abnamro.com
Wilma Schelvis	Research assistent	020 628 1058	wilma.schelvis@nl.abnamro.com
Macro research:			
- Nick Kounis (Hoofd)	Wereld, eurozone, ECB, Italië, Denemarken, Griekenland	020 343 5616	nick.kounis@nl.abnamro.com
- Aline Schuiling	Eurozone, Duitsland, Spanje, Portugal, Noorwegen	020 343 5606	aline.schuiling@nl.abnamro.com
- Joost Beaumont	Frankrijk, VK, Ierland, Zweden	020 628 3437	joost.beaumont@nl.abnamro.com
- Nico Klene	Nederland, België, Zwitserland, Oostenrijk	020 628 4204	nico.klene@nl.abnamro.com
- Peter de Bruin	VS, Australië, Nieuw-Zeeland	020 343 5619	peter.de.bruin@nl.abnamro.com
- Ruben van Leeuwen	Fixed income research	020 344 2036	ruben.van.leeuwen@nl.abnamro.com
Project Research:			
- Hein Schotsman (Hoofd)	Projecten, bankwezen, Japan	020 628 3800	hein.schotsman@nl.abnamro.com
- Philip Bokeloh	Projecten, huizenmarkt	020 383 2657	philip.bokeloh@nl.abnamro.com
Emerging Markets:			
- Marijke Zewuster (Hoofd)	Emerging markets, sovereign risk, Brazilië, Latijns-Amerika	020 383 0517	marijke.zewuster@nl.abnamro.com
- Arjen van Dijkhuizen	Rusland, Emerging Europa	020 628 8052	arjen.van.dijkhuizen@nl.abnamro.com
- Maritza Cabezas	China, Emerging Azië	020 343 5618	maritza.cabezas@nl.abnamro.com
Sector & Commodity Research:			
- Jacques van de Wal (Hoofd)	Sectoroverschrijdend	020 628 0499	jacques.van.de.wal@nl.abnamro.com
- Eric Hulselan	Industrie	020 628 2138	eric.hulselan@nl.abnamro.com
- Casper Burgering	Delfstoffen, zakelijke dienstverlening	020 383 2693	casper.burgering@nl.abnamro.com
- Hans van Cleef	Energie	020 343 4679	hans.van.cleef@nl.abnamro.com
- Nadia Menkveld	Transport	020 628 6441	nadia.menkveld@nl.abnamro.com
- Thijs Pons	Agrifood en agrarische grondstoffen	020 628 6437	thijs.pons@nl.abnamro.com
- Otto Schell	Bouw en gerelateerde sectoren	020 383 2694	otto.schell@nl.abnamro.com
- Mathijs Deguelle	Retail	020 628 0497	mathijs.deguelle@nl.abnamro.com
- Theo de Kort	Informatie analist	020 628 0489	theo.de.kort@nl.abnamro.com
- Ingrid Kroeze	Research ondersteuning	020 383 5161	ingrid.kroeze@nl.abnamro.com

Altijd op de hoogte van de laatste ontwikkelingen in de economie en in uw sector: download de **Markets Insights app** via abnamro.nl/marketinsights of direct in de App Store.

Lees meer over het Economisch Bureau op: abnamro.nl/economischbureau
www.abnamro.nl/sectoren

Dit document is samengesteld door ABN AMRO. Het heeft uitsluitend als doel om financiële en algemene informatie te verstrekken over de economie en sectoren. ABN AMRO behoudt zich alle rechten voor met betrekking tot de informatie in het document en het document wordt uitsluitend aan u verstrekt voor uw informatie. Het is niet toegestaan dit document (geheel of deels) te kopiëren, distribueren, door te geven aan een derde of om het voor enig ander doel te gebruiken dan hier boven bedoeld. Dit document is informatief bedoeld en vormt geen aanbieding van effecten aan het publiek, of een uitnodiging om een aanbod te doen.

U mag niet om welke reden dan ook vertrouwen op de informatie, meningen, beramingen, en aannames in dit document noch dat het compleet, accuraat of juist is. Er wordt geen garantie gegeven, uitdrukkelijk of stilzwijgend, door of uit naam van ABN AMRO, haar directeuren, functionarissen, vertegenwoordigers, gelieerde partijen, groepsmaatschappijen of werknemers met betrekking tot de juistheid of volledigheid van de informatie in dit document, en geen enkele aansprakelijkheid wordt geaccepteerd voor enig verlies als direct of indirect gevolg van het gebruik van deze informatie. De opvattingen en meningen opgenomen hierin kunnen op enig moment aan verandering onderhevig zijn en ABN AMRO heeft geen enkele verplichting om de informatie in dit document na de datum hiervan te herzien.

Voordat u in enig product van ABN AMRO investeert, dient u zich te informeren over de verschillende financiële en andere risico's, alsmede mogelijke beperkingen voor u en uw investeringen als gevolg van toepasselijke wetgeving en regels. Indien u, na lezing van dit document, overweegt een investering te doen in een product, raadt ABN AMRO aan om een dergelijke investering met uw relatiemanager of persoonlijke adviseur te bespreken om nader te bezien of het relevante product – met inachtneming van alle mogelijke risico's – past bij uw investeringen. De waarde van beleggingen kan fluctueren. In het verleden behaalde resultaten bieden geen garanties voor de toekomst. ABN AMRO behoudt zich het recht voor wijzigingen in dit materiaal aan te brengen.

Alle rechten voorbehouden.